

VRSTE NASILJA MEĐU DJECOM I OSJEĆAJ SIGURNOSTI U ŠKOLAMA BOSNE I HERCEGOVINE

Edita ČERNI OBRDALJ, Mirjana RUMBOLDT
Medicinski fakultet, Mostar

Azijada BEGANLIĆ
Medicinski fakultet, Tuzla

Ninoslav ŠILIĆ
Fakultet prirodoslovno-matematičkih
i odgojnih znanosti, Mostar

UDK: 37.06:364.271(497.6)
159.922.76-056.49(497.6)

Stručni rad

Primljeno: 14. 7. 2008.

Prema široj definiciji, nasilje među djecom podrazumijeva da jedno dijete ili više djece uzastopno i namjerno uznemiruje, napada ili ozljeđuje drugo dijete. Ono može biti fizičko, verbalno, emocionalno, spolno ili ekonomsko. Fizički i psihički simptomi češće su prisutni među žrtvama školskoga nasilja. Cilj je ove studije utvrditi vrste nasilja među školskom djecom u dva grada Bosne i Hercegovine i usporediti ih prema dobi, spolu i gradu istraživanja te ispitati osjećaj sigurnosti na pojedinim mjestima u školi. Ovo poprečno istraživanje obuhvatilo je 484 učenika IV-VIII razreda osnovne škole u gradovima Stolac i Posušje. Rezultati istraživanja pokazuju da je najčešći oblik nasilja u školi verbalno nasilje (59%), a najrjeđi spolno nasilje (2,24%). U počinjenom nasilju dječaci češće provode fizičko, a djevojčice verbalno nasilje. Osjećaj sigurnosti učenika najveći je u učionici, a najmanji u zahodu. U pogledu sigurnosti na pojedinim mjestima u školi nije nađena razlika među ispitivanim gradovima, osim u školskom dvorištu. Tako se učenici Stoca osjećaju nesigurnije na školskom dvorištu (31 ili 14,3%) nego njihovi vršnjaci u Posušju (10 ili 3,7%).

Ključne riječi: školska djeca, vrste nasilja, osjećaj sigurnosti

✉ Edita Černi Obrdalj, Medicinski fakultet, Bijeli Brijeg bb,
88 000 Mostar, Bosna i Hercegovina.
E-mail: ecerniobrdalj@gmail.com

UVOD

Nasilje među djecom (u anglosaksonskoj literaturi "bullying") podrazumijeva da jedno dijete ili više njih uzastopno i namjerno uznemiruje, napada ili ozljeđuje drugo dijete koje se ne može obraniti. Prisutnost nejednakosti snage udružena s nasiljem može biti posljedica razlike u godinama, snazi, visini. Najjača djeca napadaju fizički i psihički osjetljivu djecu. Ponavljanje agresije razlikuje nasilje u školi od drugih vrsta nasilnoga ponašanja. Ono može biti izravno i neizravno, a može se iskazati kao fizičko, verbalno, emocionalno, spolno i ekonomsko. Iako školsko nasilje može nastati na raznim mjestima i situacijama, ono je karakteristično za školsku zgradu i dvorište te put iz škole i do škole. U školi se nasilje najčešće događa u zahodima, hodnicima i ostalim prostorima izvan nadzora nastavnika. Može se događati i u razredu, pred drugom djecom, koja najčešće ne priskoče u pomoć žrtvi. Premda je problematika vrlo stara, tek nedavno – ranih 1970-ih godina započelo je njezino sustavno istraživanje. Više se godina istraživalo samo u Skandinaviji. Potkraj 1980-ih nasilništvo među školskom djecom pobudilo je pozornost javnosti i potaknulo istraživanja u drugim zemljama svijeta. Starija istraživanja pokazuju da je postotak djece žrtava školskoga nasilja u većini zemalja sličan: u Australiji 17%, Engleskoj 19%, Japanu 15%, Norveškoj 14% (Olweus, 1998.). Nasuprot tomu, novija nacionalna istraživanja nalaze veliku razliku u prevalenciji doživljenoga nasilja u školi između 9% i 54% (Wolke i sur., 2001.). Prema Buljan Flander (2004.), u Republici Hrvatskoj svako četvrto dijete (27% ispitanih) doživljava barem jedan od oblika nasilja u školi gotovo svakodnevno.

Nasilje u školi dugo se smatralo neizostavnim dijelom odrastanja. Seals i Young (2003.) navode da američka djeca između osme i petnaeste godine smatraju nasilje u školi većim problemom od rasizma, silovanja, konzumacije droga ili alkohola. Do danas su objavljeni rezultati više nacionalnih studija o postojanju nasilja u školama i o povezanosti nasilja među djecom s raznim uzročnim i posljedičnim čimbenicima (Kristensen i Smith, 2003., Baldry, 2004.). Saluja i sur. (2004.) navode da je kod žrtava nasilja povećana učestalost psihičkih i somatskih simptoma. Djeca koja su žrtve nasilja dvaput češće imaju depresivne simptome i nisku razinu samopoštovanja. Striegel-Moore i sur. (2002.) napominju da je kod djece žrtava nasilja primijećena povećana pojavnost psihičkih tegoba i poremećaja u prehrani.

Prema Farringtonu (1993.) te Smithu i Scharpu (1994.), dječaci su češće nasilni nego djevojčice, dok je prevalencija doživljenoga nasilja među dječacima i djevojčicama podjednaka. Istraživanje agresivnoga ponašanja među djecom (Bjorkqvist, 1994.) pokazalo je značajnu razliku između dječaka i djevojčica. Dječaci češće provode direktno fizičko nasilje s ciljem na-

nošenja fizičke boli, dok se djevojčice češće služe indirektnim oblicima nasilja, želeći nanijeti bol psihološke prirode.

Kad su u pitanju oblici nasilja, dječaci obično pribjegavaju fizičkom i verbalnom načinu nasilja, dok se djevojčice priklanjaju suptilnijim i psihološki manipulativnijim ponašanjima, poput otuđivanja, isključivanja iz skupine, ogovaranja (Seals i sur., 2003.).

Razmatrajući istraživanja u zemljama svijeta, postoci djece koja doživljavaju pojedine oblike nasilja znatno varira. Tasgin (2007.) navodi 51,1% djece koja doživljavaju verbalni oblik nasilja i 10,8% onih koji doživljavaju fizičko nasilje u osnovnim školama u Turskoj, dok britansko istraživanje govori o 30% djece žrtava verbalnog i 36% žrtava fizičkog nasilja (Wolke i sur., 2001.).

Pri razmatranju agresivnoga ponašanja u djece ne mogu se ne spomenuti brojna djeca koja rastu u uvjetima rata, etničkoga i političkoga nasilja, što znatno utječe na razvoj njihova psihološkog i socijalnog profila (Barber, 2008.). Freud i Burlinghama (1942.) bili su prvi autori koji su pretpostavili da djeca koja su bila izložena ratnim zlodjelima razvijaju povećanu razinu agresije. Keresteš (2006.) navodi da djeca osnovnoškolske dobi u gradu koji je bio izložen ratnim djelovanjima u vrijeme Domovinskog rata u Hrvatskoj pokazuju više agresivnosti nego njihovi vršnjaci koji nisu bili izloženi ratnim djelovanjima.

Bosna i Hercegovina (BiH), država bivše Jugoslavije sa tri konstitutivna naroda (Hrvati, Bošnjaci i Srbi), proživjela je nedavnu ratnu prošlost. Gotovo je cijela država stradala od posljedica oružanog rata od 1992. do 1995. Rijetke sredine, osobito one jednonacionalne, ostale su pošteđene od direktnih oružanih sukoba, ali su rat osjetile kroz mnoge druge segmente života. Jedna od posebnosti poslijeratne BiH jesu dvonacionalne škole. Naime, u pojedinim gradovima u BiH djeca različite nacionalnosti pohađaju tzv. "dvije škole pod jednim krovom", koje su najočigledniji primjer nacionalnog razdvajanja. U većini ovih škola djeca različitih nacionalnosti i njihovi nastavnici međusobno ne kontaktiraju. Učenici tih škola obično se služe odvojenim ulazima, odmori su im u različito vrijeme, a nastavnici ne ulaze u iste zbornice. Međusobni doticaj ostvaruju jedino u školskim dvorištima i na putu od škole i do škole (Davidson, 2005.). Stanovnici BiH vrlo su često svjedoci izvještavanja masovnih medija o fizičkim razračunavanjima u školama, osobito u onima "pod jednim krovom" (Delić, 2008.).

U BiH do sada nije bilo sustavnog istraživanja školskoga nasilja. Istraživanje ponašanja u vezi sa zdravljem u djece školske dobi – HBSC (*Health Behaviour in School-aged Children*), koje je provedeno u 36 zemalja Europe i Sjeverne Amerike, a među njima i BiH, dotaklo se nasilja u školi samo sa tri pitanja, ali u publikaciju nisu uvršteni rezultati upita o školskom

nasilju (Laatikainen i sur., 2002.). Studija provedena na uzorku školske djece Zapadne Hercegovine govori o 16,4% djece koja doživljavaju školsko nasilje gotovo svakodnevno te o 6,4% onih koji nasilje svakodnevno čine. Uspoređujući prevalenciju nasilja u jednonacionalnoj školi u gradu koji nije bio izložen izravnim ratnim zbivanjima i dvonacionalnoj školi u gradu koji je prošao kroz znatna ratna razaranja, autori zaključuju da značajna razlika ne postoji (Černi Obrdalj i Rumboldt, 2008.).

Važnost ispitivanja prisutnosti pojedinih oblika nasilja i sigurnosti na pojedinim mjestima u školi ogleđa se u procjeni kratkoročnih i dugoročnih posljedica na psihički razvoj i opće zdravstveno stanje djece te ciljanog uvođenja mjera prevencije i borbe protiv ove vrste međuvršnjačkog nasilja.

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Na osnovi iznesenih problema dvonacionalnih škola u BiH te neispitanosti školskoga nasilja, posebice oblika nasilja u školama i osjećaja sigurnosti na pojedinim mjestima u školi, ističu se dva cilja ovog istraživanja:

1. ispitati učestalost pojedinih oblika doživljenog i počinjenog nasilja po razredu, spolu i gradu istraživanja
2. ispitati osjećaj sigurnosti učenika na pojedinim mjestima u školi u ukupnom uzorku i po gradu istraživanja.

Hipoteza istraživanja postavljena je prema navedenim ciljevima, i to:

- oblici nasilja, koji su predmet istraživanja, prisutniji su u dvonacionalnoj školi nego u jednonacionalnoj, osobito fizičko i verbalno nasilje
- osjećaj sigurnosti učenika manji je u višenacionalnoj školi nego u jednonacionalnoj.

METODE

Sudionici

Ovo je istraživanje provedeno u osnovnim školama u dva mala grada Bosne i Hercegovine – Posušju i Stocu. Gradovi su smješteni u Zapadnoj Hercegovini i imaju po jednu osnovnu školu. Stolac je višenacionalna sredina s bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom i doživio je velika razaranja u proteklom ratu od 1992. do 1995. Posušje je jednonacionalna sredina i nije imalo izravan doticaj s oružanim sukobima. U Posušju nije bilo raseljavanja žitelja, osim u sporadičnim slučajevima, no velik broj stanovnika sudjelovao je u ratu, a osjetili su rat i kroz političke, ekonomske i druge promjene. Slučajnim uzorkovanjem izabrano je Posušje iz skupine malih, jednonacionalnih, i Stolac iz skupine malih, višenacionalnih, gradova u Hercegovini. Pod pojmom "mali grad" smatran je onaj grad koji je po posljednjem popisu stanovništva iz 1992. imao do 30 000

stanovnika, a pod pojmom "jednonacionalni grad" smatran je onaj koji je po istom popisu imao 95% i više stanovništva iste nacionalnosti.

Ispitanici su bili učenici stari 11 do 15 godina koji su pohađali IV–VIII razred u školskoj godini 2005./2006. Obje škole imale su 4 razreda u generaciji, a slučajnim uzorkovanjem odabrana su 2 razreda (50%) u svakoj generaciji. U Posušju su svi ispitanici pohađali nastavu po hrvatskom programu. Jedna polovica učenika u Stocu pohađala je hrvatski, a druga polovica bošnjački nastavni program.

Istraživanjem su obuhvaćena 484 učenika, od kojih 267 (55,2%) u Posušju i 217 (44,8%) u Stocu. Među ispitanicima bilo je 248 ili 51,2% dječaka i 236 ili 48,8% djevojčica. U statističkoj obradbi učenici su podijeljeni u skupine IV–V i VI–VIII razreda, odnosno na one u prepubertetu i pubertetu. U skupini IV–V razreda bilo je 207 (42,8%), a u skupini VI–VIII razreda 277 (57,2%) učenika.

Instrumentarij

Za istraživanje je upotrijebljen Upitnik školskog nasilja (UŠN-2003) autora Buljan Flander, Karlović i Štimac (2003.), koji predstavlja prilagođenu verziju Upitnika nasilnik/žrtva Dana Olweusa (Olweus, 1994.a). Upitnik obuhvaća neke demografske karakteristike djeteta, subjektivni osjećaj odbačenosti/prihvaćenosti u školi, osjećaj sigurnosti na pojedinim mjestima u školi, učestalost doživljavanja pojedinih oblika nasilja, spol i starost počinitelja nasilja, osobe kojima se dijete povjerava o doživljenom nasilju te osobe koje su pokušale pružiti pomoć zbog doživljenoga nasilja. Pitanja o doživljenom i počinjenom nasilju sastojala su se od 11 čestica (vrsta agresivnoga ponašanja) s odgovorima ponuđenim na tri stupnja Likertove ljestvice: 1 – nikad, 2 – rijetko ili ponekad, 3 – skoro svaki dan. Načini agresivnoga ponašanja prikazani su kao: vrijeđam druge, govorim drugima ružne riječi, prijetim drugima, udaram i guram druge, jako tučem druge, gubim ili uništavam tuđe stvari, silom tražim tuđi novac, ozljeđujem druge, izbacujem druge iz igre ili ne obraćam pažnju na njih, govorim ružno o drugima, dodirujem druge po tijelu na neugodan način. Za statističku analizu oblici nasilja grupirani su u verbalno, fizičko, emocionalno, ekonomsko i seksualno nasilje. U obzir su uzeta djeca koja doživljavaju jedan ili više oblika nasilja skoro svakodnevno i/ili rijetko ili ponekad.

Pouzdanost skale počinjenoga nasilja visoka je. Iskazana Cronbach α -koeficijentom iznosi 0,855.

Postupak

Cilj istraživanja i način ispitivanja objašnjen je profesorima u zbornici na dan ispitivanja. Ispitivanje je obavljao voditelj studije sa suradnicima uz pomoć učitelja/profesora. Suradnici su

bili studenti Medicinskoga fakulteta i asistenti Fakulteta odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru. Njima je prethodno detaljno objašnjen cilj istraživanja i način ispitivanja učenika. Učenicima IV. razreda ispitivači su pomagali u čitanju pitanja i načinu ispunjavanja upitnika.

Ispitivanje je obavljeno sedam tjedana nakon završetka ljetnog raspusta. Provedeno je u pojedinoj školi u istom danu u prvoj i drugoj smjeni na prvom školskom satu. Prije ispitivanja učenicima je objašnjen cilj istraživanja, način na koji će popunjavati upitnik, zamoljeni su da postave školske torbe na klupu između sebe radi diskrecije i pročitana im je uputa o ispunjavanju upitnika. Ispunjene upitnike učenici su na kraju sata vlastoručno ubacili u zapečaćenu kutiju, kako bi se zajamčila anonimnost odgovora. Učenici su trebali prosječno 30 minuta za ispunjavanje upitnika.

Studiji je prethodila suglasnost autora upitnika, stručno mišljenje Etičkoga povjerenstva Medicinskog fakulteta u Mostaru te odobrenja Ministarstava znanosti, obrazovanja i sporta.

Podaci su predstavljeni apsolutnim i relativnim frekvencijama. Razlike u opaženim frekvencijama procijenjene su pomoću χ^2 testa, a značajnim je smatran $P < 0,05$.

REZULTATI

Među doživljenim nasiljem, verbalno je nasilje bilo najčešće zastupljeno (59%), zatim fizičko nasilje (25,4%), emocionalno (6,9%), ekonomsko (6,5%), a najmanje zastupljeno bilo je spolno nasilje, u 2,2% djece. Zastupljenost pojedinih vrsta počinjenoga nasilja bila je podjednaka doživljenom, i to: verbalno 54%, fizičko 30%, emocionalno 9,5%, ekonomsko 4,2% i spolno 2,3%.

Promatrajući Tablicu 1, može se uočiti da između skupine IV–V razreda i skupine VI–VIII razreda nije postojala značajna razlika u raspodjeli učestalosti pojedinih vrsta doživljenoga nasilja ($\chi^2=4,917$; $df=4$; $P=0,296$), kao ni među spolovima po vrsti doživljenoga nasilja ($\chi^2=2,442$; $df=4$; $P=0,655$; Tablica 2). Pri usporedbi vrsta doživljenoga nasilja u gradovima Posušje i Stolac nije bilo značajne razlike u razdiobi učestalosti (χ^2 test=5,599; $df=4$; $P=0,231$; Tablica 3).

● TABLICA 1
Vrste doživljenoga školskog nasilja u učenika po razredima

	Vrste doživljenoga nasilja					P
	Fizičko N (%)	Verbalno N (%)	Emocionalno N (%)	Ekonomsko N (%)	Spolno N (%)	
Razred IV–V	170 (28,1)	344 (56,9)	41 (6,8)	42 (6,9)	8 (1,3)	0,296
VI–VIII	192 (23,6)	497 (61,1)	57 (7,0)	51 (6,3)	16 (2,0)	

● TABLICA 2
Vrste doživljenoga školskog nasilja u učenika po spolu u gradovima (Posušje i Stolac)

		Vrste doživljenoga nasilja					P
		Fizičko N (%)	Verbalno N (%)	Emocionalno N (%)	Ekonomsko N (%)	Spolno N (%)	
Spol	dječaci	213 (26,5)	472 (58,7)	53 (6,6)	55 (6,8)	11 (1,4)	0,655
	djevojčice	149 (24,3)	369 (60,1)	45 (7,3)	38 (6,2)	13 (2,1)	

● TABLICA 3
Vrste doživljenoga školskog nasilja u učenika po gradovima istraživanja (Posušje i Stolac)

		Vrste doživljenoga nasilja					P
		Fizičko N (%)	Verbalno N (%)	Emocionalno N (%)	Ekonomsko N (%)	Spolno N (%)	
Grad	Posušje	205 (26,5)	459 (59,3)	43 (5,6)	54 (7,0)	13 (1,7)	0,231
	Stolac	157 (24,4)	382 (59,3)	55 (8,5)	39 (6,1)	11 (1,7)	

U Tablici 4 može se uočiti da su se dječaci i djevojčice značajno razlikovali u vrsti počinjenoga nasilja: 153 (32,6%) dječaka i 63 (24,9%) djevojčice počinili su fizičko nasilje. Obrnuto od fizičkog, verbalno nasilje počinilo je 237 (50,4%) dječaka i 153 (60,5%) djevojčice. Ove razlike pokazale su se statistički značajnima ($\chi^2=11,170$; $df=4$; $P=0,025$).

● TABLICA 4
Vrste počinjenoga školskog nasilja u učenika, razmotrene po spolu

		Vrste počinjenoga nasilja					P
		Fizičko N (%)	Verbalno N (%)	Emocionalno N (%)	Ekonomsko N (%)	Spolno N (%)	
Spol	dječaci	153 (32,6)	237 (50,4)	42 (8,9)	24 (5,1)	14 (3,0)	0,025
	djevojčice	63 (24,9)	153 (60,5)	27 (10,1)	7 (2,8)	3 (1,2)	

● TABLICA 5
Vrste počinjenoga školskog nasilja u učenika po razredima

		Vrste počinjenoga nasilja					P
		Fizičko N (%)	Verbalno N (%)	Emocionalno N (%)	Ekonomsko N (%)	Spolno N (%)	
Razred	IV-V	89 (31,8)	147 (52,5)	24 (8,6)	11 (3,9)	9 (3,2)	0,597
	VI-VIII	127 (28,7)	243 (54,9)	45 (10,2)	20 (4,5)	8 (1,8)	

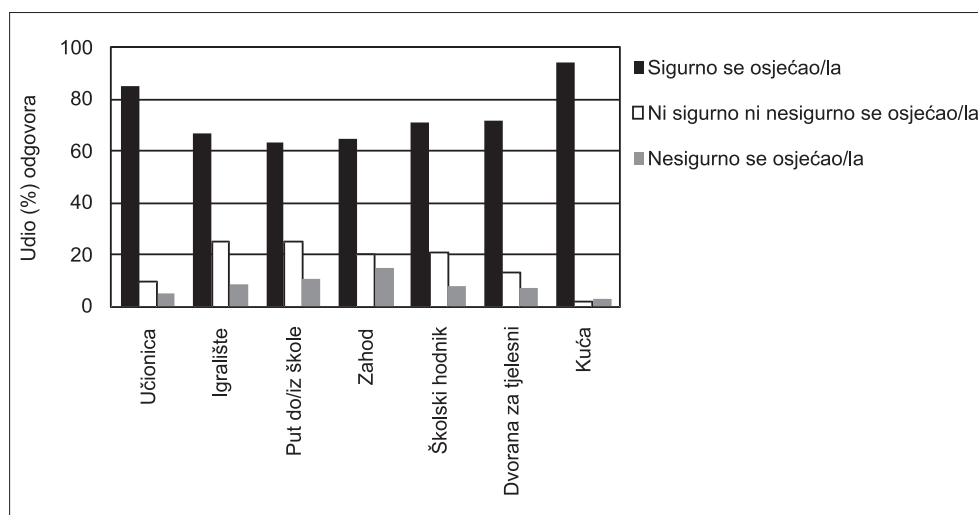
● TABLICA 6
Vrste počinjenoga školskog nasilja u učenika po gradovima istraživanja (Posušje i Stolac)

		Vrste počinjenoga nasilja					P
		Fizičko N (%)	Verbalno N (%)	Emocionalno N (%)	Ekonomsko N (%)	Spolno N (%)	
Grad	Posušje	109 (29,1)	207 (55,3)	29 (7,8)	21 (5,6)	8 (2,1)	1,74
	Stolac	107 (30,7)	183 (52,4)	40 (11,5)	10 (2,9)	9 (2,6)	

Vrste počinjenoga nasilja nisu se razlikovale po razredu ispitanika ($P=0,597$; Tablica 5) ni po gradu istraživanja ($P=1,74$; Tablica 6).

Ispitujući osjećaj sigurnosti učenika na mjestima u školi koja su navedena u anketi, uočeno je da su se učenici najrjeđe osjećali nesigurnima na putu do škole i iz škole, što je zastupljeno u 62,6%, a na vrlo sličan način učenici su smatrali nesigurnim zahod u 64,7% i igralište u 66,1%, što se značajno razlikuje od ostalih mjesta u školi (hodnik, školska dvorana, učionica), gdje su se učenici češće osjećali sigurnima ($\chi^2=257,049$; $df=12$; $P<0,001$; slika 1).

SLIKA 1
Grafički prikaz osjećaja sigurnosti učenika na pojedinim mjestima u školi u Posušju i Stocu (zbirni podaci)

TABLICA 7
Usporedba osjećaja sigurnosti učenika u Posušju i Stocu prema pojedinim mjestima u školi

Uspoređujući osjećaj sigurnosti na pojedinim mjestima u školi među ispitivanim gradovima, može se zaključiti da, osim u osjećaju sigurnosti na igralištu, nije bilo značajne razlike: učionica ($\chi^2=0,593$; $df=2$; $P=0,743$), put do škole ($\chi^2=1,214$; $df=2$; $P=0,545$), zahod ($\chi^2=4,841$; $df=2$; $P=0,089$), školski hodnik ($\chi^2=1,530$; $df=2$; $P=0,465$), školska dvorana ($\chi^2=5,331$; $df=2$; $P=0,069$). Učenici u Stocu osjećali su se nesigurnijima na igralištu od učenika u Posušju: 31 (14,3%) prema 10 (3,7%) ($\chi^2=18,017$; $df=2$; $P<0,001$; Tablica 7).

Mjesto u školi	Osjećaj sigurnosti						P
	Posušje			Stolac			
	Nesigurno N (%)	Sigurno/ nesigurno N (%)	Sigurno N (%)	Nesigurno N (%)	Sigurno/ nesigurno N (%)	Sigurno N (%)	
Učionica	12 (4,5)	29 (10,9)	226 (84,6)	8 (3,7)	20 (9,2)	189 (87,1)	0,743
Igralište	10 (3,7)	67 (25,1)	190 (71,2)	31 (14,3)	56 (25,8)	130 (59,9)	<0,001
Put do škole i iz škole	29 (10,9)	74 (27,7)	164 (61,4)	27 (12,4)	51 (23,5)	139 (64,1)	0,545
Zahod	45 (16,9)	60 (22,5)	162 (60,7)	24 (11,1)	42 (19,4)	151 (69,6)	0,089
Školski hodnik	17 (6,4)	63 (23,6)	187 (70,0)	19 (8,8)	44 (20,3)	154 (71,0)	0,465
Školska dvorana	4 (1,8)	32 (14,4)	186 (83,8)	11 (5,0)	40 (18,0)	165 (74,3)	0,069
Kuća	8 (3,0)	4 (1,5)	255 (95,5)	8 (3,7)	4 (1,8)	205 (94,5)	0,717

RASPRAVA

Prema rezultatima ovog istraživanja najčešća vrsta doživljenoga nasilja među učenicima Posušja i Stoca bilo je verbalno, potom fizičko nasilje, a najrjeđe spolno nasilje. Baldry i Farrington (1999.) navode slične rezultate istraživanja u Italiji, kao i Wong i sur. (2007.), razmatrajući nalaze hongkonške studije. Pri usporedbi zastupljenosti pojedinih vrsta doživljenoga nasilja između dječaka i djevojčica nije pronađena značajna razlika. Ovaj rezultat nije očekivan, jer je istraživanje u Hrvatskoj pokazalo manju izloženost djevojčica fizičkom nasilju (Buljan Flander, 2004.). Kad je u pitanju počinjeno nasilje, dječaci su češće počinili fizičko nasilje, a djevojčice verbalno. Neki drugi autori također navode veću agresivnost dječaka osnovnoškolske dobi u odnosu na djevojčice, gdje rezultate istraživanja potvrđuju i biološkim činjenicama (Bentley i Li, 1996.).

Nije zanemariv ni podatak da 2,2% ispitanih učenika doživljava, a 2,3% čini spolni oblik nasilja. Literatura navodi da je spolno nasilje među djecom vezano uz razvoj puberteta i povećanja njihove spoznaje o seksualnosti (Camodeca i sur., 2002.). Ranjivost vezana uz spolnost postaje sredstvo kojim djeca postižu nadmoć jedni nad drugima (Peper i sur., 1994.). Ti navodi mogu vrijediti i za ispitanike ovog istraživanja, koji su u razdoblju pretpuberteta i puberteta (Siegler, 2003.). Usporedbom doživljavanja spolnoga nasilja među dječacima i djevojčicama nije pronađena razlika, dok su u iskazivanju spolnoga nasilja dječaci prednjačili pred djevojčicama. Buljan Flander i sur. (2004.) navode slične podatke iz istraživanja provedenog u Hrvatskoj. Jedno od rijetkih objavljenih istraživanja koje se bavilo spolnim nasiljem među učenicima jest studija iz Koreje Kim i sur. (2005.). Ona navodi da dječaci češće doživljavaju sve oblike nasilja, pa i spolni oblik. Razlog ovakvoj razlici može ležati u kulturološkim specifičnostima, ali moguće i u načinu procjene spolnoga nasilja. Točnije, potonje je istraživanje pod spolnim nasiljem smatralo fizičko, ali i verbalno nasilje sa spolnim predznakom, dok je ovo istraživanje u obzir uzelo samo "dodirivanje na neugodan način".

Uspoređujući učestalost raznih oblika doživljenoga nasilja između Posušja i Stoca, nije uočena značajna razlika. Unatoč čestom upozoravanju masovnih medija na sukobe "s nacionalnim predznakom" (Delić, 2008.), ovo istraživanje nije potvrdilo češću zastupljenost ni jednog oblika školskoga nasilja u multietničnom Stocu nego u jednonacionalnoj sredini kakvo je Posušje. Stoga bi napise u medijima valjalo uzimati s oprezom, ali i provoditi daljnja istraživanja na većem uzorku, kako bi se upotpunila slika nasilja u školama u cijeloj državi.

Promatrajući sigurnost djece na pojedinim mjestima u školi, vidljivo je da su se djeca najmanje sigurno osjećala u škol-

skom dvorištu, zahodu i na putu od škole i do škole, a najsigurnije u učionici. Veliko britansko-njemačko istraživanje također je istaknulo školsko dvorište kao mjesto na kojem se najčešće događa nasilje (Wolke i sur., 2001.). Ranija istraživanja kao razlog nesigurnosti na pojedinim mjestima u školi ističu smanjeni nadzor odraslih osoba na tim mjestima (Olweus, 1998.), što ističe važnost nadzornoga sustava nad djecom i nazočnosti nastavnika za vrijeme odmora te naglašava izvanrednu ulogu nastavnika u rješavanju problema nasilja u školi (Olweus, 1994.b). Neke škole školsko nasilje nadziru i prisutnošću dežurnih profesora na školskim hodnicima, a neke videonadzornim sustavima koji omogućavaju retrospektivni pregled događaja (Stevens i sur., 2001.).

Uspoređujući osjećaj sigurnosti na pojedinim mjestima u školi prema gradovima ispitivanja, uočeno je da su se djeca u Stocu osjećala značajno nesigurnije na školskom dvorištu u odnosu na djecu iz Posušja. Ovaj podatak upućuje na problem "dviju škola pod jednim krovom". Iako je unutar zidova jednonacionalne i dvonacionalne škole sigurnost/nesigurnost podjednaka, školska dvorišta dvonacionalne škole znatno su nesigurnija. Obje škole imaju dežurne profesore i učenike, ali u školskim dvorištima koja su zajednička i bez nadzora profesora, čini se da dolazi do eskalacije nasilja. Ove činjenice upućuju na nužnost izobrazbe učenika, nastavnog i nenastavnog osoblja, posebice u višenacionalnim školama, kako bi se mogla voditi učinkovita borba protiv nasilja i uvoditi provjereni programi za sprječavanje i suzbijanje nasilja u školama.

U prevenciji nasilja u višenacionalnim školama neprieporno bi pomogla i veća suradnja među nastavnicima i učenicima različitih nacionalnosti. Takva suradnja pridonijela bi većoj sigurnosti djece, a dugoročno bi vodila nacionalnoj snošljivosti novih generacija (Boka, 1999.).

Ograničenja istraživanja

Glavno ograničenje ovog istraživanja jest relativno malen uzorak. Iako uzorak obuhvaća jednonacionalnu i višenacionalnu sredinu, što je važna karakteristika gradova u BiH, rezultati se ne bi mogli ekstrapolirati na cijelu državu. Studijom nisu obuhvaćeni veliki gradovi, ruralne sredine, a ni mjesta s većinskim ili polovičnim žvljem srpske nacionalnosti, na što bi trebalo obratiti pažnju u budućim istraživanjima.

Praktična značenja

Svrha i osnovni cilj istraživanja vrsta školskoga nasilja u školama Bosne i Hercegovine jest njihova identifikacija i procjena učestalosti. Usporedbom s rezultatima drugih istraživanja procjenjuje se rizičnost školskoga nasilja u školama poslijerat-

nih zemalja. Rad na sprječavanju školskoga nasilja zahtijeva multidisciplinarni pristup i izrazitu suradnju škola, socijalne, zdravstvene te u manjoj mjeri i sigurnosne službe.

Kako škole u BiH imaju jednoga zaposlenog psihologa, što je krajnje nedovoljno, čini se nužnom dopuna i izmjena zakonskih regulativa o zlostavljanju djece, ali i izobrazba i broj stručnih suradnika u predškolskim i školskim ustanovama (Lolić i sur., 2002.).

Imajući na umu velike rizike koje nosi nasilno ponašanje i nerijetko smrtni ishod – ubojstvo ili samoubojstvo – zajednica mora uložiti posebne napore u praćenju djece koja su žrtve nasilja ili nasilnici, kao i u primjeni preventivskih programa (Kim i sur., 2005.). Preventivski i intervencijski programi usmjereni prema nasilju u školi, na razini škole i primarne zdravstvene zaštite, uključujući psihosocijalno ispitivanje i izobrazbu roditelja, može smanjiti nasilno ponašanje među djecom i njegove posljedice, a time i poboljšati mentalno i fizičko zdravlje djece i odraslih (Arseneault i sur., 2006.).

Ovo je jedno od prvih istraživanja školskoga nasilja u Bosni i Hercegovini, pa valja očekivati da će njegovi rezultati skrenuti pozornost učenika, profesora, roditelja i obrazovno-odgojnog rukovodstva na ovaj vrlo važan problem. Pišući ovaj rad, nametnula se potreba nastavka istraživanja školskoga nasilja, kako bi se dobili još mjerodavniji podaci i stekao što bolji uvid u ovaj važni socijalni i javnozdravstveni problem.

LITERATURA

Arseneault, L., Walsh, E., Kali Trzesniewski, K. (2006.), Bullying victimization uniquely contributes to adjustment problems in young children: a nationally representative cohort study. *Pediatrics*, 118: 130-138.

Baldry, A. C., Farrington, D. P. (1999.), Types of bullying among Italian school children. *Journal of Adolescence*, 22: 423-426.

Baldry, A. C. (2004.), 'What about bullying?' An experimental field study to understand students' attitudes towards bullying and victimization in Italian middle schools. *British Journal of Educational Psychology*, 74: 583-598.

Barber, B. K. (2008.), Contrasting portraits of war: youths' varied experience with political violence in Bosnia and Palestine. *International Journal of Behavior Development*, 32: 298-309.

Bauer, N. S., Lozano, P., Rivara, F. P. (2007.), The effectiveness of the Olweus Bullying Prevention Program in public middle schools: a controlled trial. *Journal of Adolescent Health*, 40: 266-724.

Bentley, K. M., Li, A. K. E. (1996.), Bully and victim problems in elementary schools and students beliefs about aggression. *Canadian Journal of School Psychology*, 11: 153-165.

Bjorkqvist, K. (1994.), Sex differences in physical, verbal and indirect aggression: a review of recent research. *Sex Roles*, 30: 177-188.

Boka, E. (1999.), From national toleration to national liberation (Three initiators of cooperation in Central Europe). *East European Politics and Societies*, 13: 435-473.

Buljan Flander, G., Karlović, A., Štimac, D. (2003.), *Procjena raširenosti nasilja među djecom u hrvatskim školama; u pripremi.*

Buljan Flander, G. (2004.), *Nasilje među djecom*, Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.

Camodeca, M., Terwogt, M., Schuengel, C. (2002.), Bullying and victimization among school-age children: stability and links to proactive and reactive aggression. *Social Development*, 11: 332-345.

Černi Obrdalj, E., Rumboldt, M. (2008.), Bullying among school children in postwar Bosnia and Herzegovina. *Croatian Medical Journal*, 49: 528-535.

Davidson D. (2005.), *Why two schools under one roof must go*, Sarajevo, OSCE, http://www.oscebih.org/public/print_news.asp?id=969 (25. 6. 2008.).

Delić, M. (2008.), *Tučnjava srednjoškolaca u Mostaru na nacionalnoj osnovi, jedan teže ozlijeđen*, Vijestinet, <http://www.index.hr/vijesti/clanak.aspx?id=410734> (24. 11. 2008.).

Farrington, D. P. (1993.), Understanding and preventing bullying. U: M. Tonry (ur.), *Crime and Justice* (str. 381-458), Chicago, University of Chicago Press.

Freud, A., Burlingham, D. (1942.), *Young children in war-time*, London: Allen & Unwin.

Keresteš, G. (2006.), Children's aggressive and prosocial behavior in relation to war exposure: testing the role of perceived parenting and child's gender. *International Journal of Behavior Development*, 30: 227-239.

Kim, Y. S., Koh, Y., Leventhal, B. (2005.), School bullying and suicidal risk in Korean middle school students. *Pediatrics*, 11: 357-363.

Kristensen, S. M., Smith, P. K. (2003.), Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, 92: 673-696.

Laatikainen, T., Haukkala, A., Ravlija, J., Omanic, J. (2002), *Istraživanje zdravstvenog ponašanja školske djece* (str. 33-34), Federacija Bosne i Hercegovine; Sarajevo–Mostar, Zavod za javno zdravstvo Federacije BiH.

Lolić, A., Bajić, M., Tešanović, G., Selimović, M. i sur. (2002.), *Prijedlog akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine 2002–2010* (str. 28-38), Sarajevo, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.

Olweus, D. (1994.a), Bullying at school: long-term outcomes for the victims and an effective school-based intervention program. U: L. R. Huesmann (ur.), *Aggressive behavior: current perspectives* (str. 97-130), New York, Plenum Press.

Olweus, D. (1994.b), Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35: 1171-1190.

Olweus, D. (1998.), *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*, Zagreb: Školska knjiga.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 3 (107),
STR. 561-575

ČERNI OBRDALJ, E. I SUR.:
VRSTE NASILJA...

Peper, D. J., Craig, W. M., Ziegler, S., Charach, A. (1994.), An evaluation of an anti-bullying intervention in Toronto schools. *Canadian Journal of Community Mental Health*, 13: 95-110.

Profaca, B., Puhovski, S., Luca-Mrđen, J. (2006.), Some characteristics of passive and provocative victims of bullying. *Društvena istraživanja*, 15 (3): 575-590.

Saluja, G., Iachan, R., Scheidt, P. C., Overpeck, M. D., Sun, W., Giedd, J. N. (2004.), Prevalence of and risk factors for depressive symptoms among young adolescent. *Archive of Pediatric and Adolescence Medicine*, 158: 760-765.

Seals, D., Young, J. (2003.), Bullying and victimization: prevalence and gender, relationship to grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. *Adolescence*, 38: 735-747.

Siegler, A. (2003.), *Gemeinsam die Adoleszenz Bewältigen*, Weinheim: Beltz.

Smith, P. K., Scharp, S. (1994.), *School Bullying: insights and perspectives*, London: Routledge.

Stevens, V., De Bourdeaudhuij, I., Van Oost, P. (2001.), Anti-bullying interventions at school: aspects of programme adaptation and critical issues for further programme development. *Health Promotion International*, 16: 155-167.

Striegel-Moore, R. H., Dohm, F. A., Pike, K. M., Wilfley, D. E., Fairburn, C. G. (2002.), Abuse, and discrimination as risk factors for binge eating disorder. *American Journal of Psychiatry*, 159: 1902-1907.

Tasgin, O. (2007.), The types of bullying in Turkish primary schools. *Education Science and Psychology*, 10: 12-18.

Wolke, D., Woods, S., Stanford, K., Shulz, H. (2001.), Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, 92: 673-696.

Wong, D. S. W., Lok, D. P. P., Wing Lo, T., Ma, S. K. (2007.), School bullying among Hong Kong Chinese primary schoolchildren. *Youth Society*, 40: 35-54.

Types of Bullying Among Children and Sense of Safety in Schools of Bosnia and Herzegovina

Edita ČERNI OBRDALJ, Mirjana RUMBOLDT
Faculty of Medicine, Mostar

Azijada BEGANLIĆ
Faculty of Medicine, Tuzla

Ninoslav ŠILIĆ
Faculty of Science, Mathematics and Education, Mostar

A broad definition of school bullying is when one or more pupils repeatedly disturb, attack or hurt other students. It could be direct and indirect, verbal and physical. Physical and psychical symptoms are found more frequently among

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 3 (107),
STR. 561-575

ČERNI OBRDALJ, E. I SUR.:
VRSTE NASILJA...

school bullying victims. The aim of this study is to find out what are the types of bullying according to age, gender and town of study, and sense of safety in different school premises. This cross-sectional study enrolled 484 fourth to eight graders in two primary schools. Results of the study show that the most frequently reported type of victimization is verbal (59%) and the rarest one is sexual (2.24%). The boys are more frequently engaged in physical bullying than the girls, while the girls used verbal type of bullying more frequently. Pupil's sense of safety was highest in the classroom, and lowest in the toilette. In terms of safety in different school premises there are no differences between the towns, except concerning school playground: pupils from Stolac were more unsafe at the playground (31 or 14.3%) than their peers in Posušje (10 or 3.7%).

Keywords: school children, types of bullying, sense of safety

Formen der Gewalt bei Kindern und Sicherheitsfaktor an bosnisch-herzegowinischen Schulen

Edita ČERNI OBRDALJ, Mirjana RUMBOLDT
Medizinische Fakultät, Mostar

Azijada BEGANLIĆ
Medizinische Fakultät, Tuzla

Ninoslav ŠILIĆ
Naturwissenschaftlich-mathematische
und pädagogische Fakultät, Mostar

Kindergewalt im weiteren Sinne meint anhaltende und absichtliche Beunruhigung oder Angriffe und Gewalttätigkeiten eines Kindes oder mehrerer Kinder gegen einen oder mehrere Altersgenossen. Diese Attacken können physischer, verbaler, emotionaler und sexueller Natur sein oder auf die Erpressung von Geld abzielen. Physische und psychische Symptome sind bei Gewaltopfern an Schulen häufiger festzustellen. Mit dieser Studie sollten verschiedene Formen von Gewalt unter Schulkindern zweier bosnisch-herzegowinischer Städte ermittelt und untereinander verglichen werden; des Weiteren wollten die Autoren herausfinden, an welchen Orten des Schulgeländes sich die Schüler sicher fühlen. An der Untersuchung nahmen insgesamt 484 Grundschüler der Klassen 4–8* aus Stolac und Posušje teil. Die häufigste Form von Gewalt besteht demnach in verbalen Attacken (59%), am seltensten kommt

*Die Grundschule in Bosnien und Herzegowina umfasst die Klassen 1 bis 8 (Anm. d. Übers.).

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 3 (107),
STR. 561-575

ČERNI OBRDALI, E. I SUR.:
VRSTE NASILJA...

es zu sexuellen Übergriffen (2,24%). Physische Gewaltanwendung ist meist Jungen zuzuschreiben, während Mädchen eher auf verbaler Ebene gewalttätig werden. Am sichersten fühlen sich die Schüler in den Klassenzimmern, auf den Toiletten hingegen ist das Gefühl der Unsicherheit am größten. Diesbezüglich besteht auch kein Unterschied zwischen den Städten, in denen die Untersuchung durchgeführt wurde, ausgenommen der Schulhof. Demnach fühlen sich die in Stolac befragten Schüler auf ihrem Schulhof weniger sicher (31 Schüler bzw. 14,3%), ihre Altersgenossen in Posušje hingegen schon eher (10 Schüler bzw. 3,7%).

Schlüsselbegriffe: Schulkinder, Formen von Kindergewalt, Sicherheitsfaktor